


Atatürkçü Bir Kültür Politikasının Niteliği ve Amaçları

ŞİNASI ÖZDENOĞLU

 akanlar Kurulu Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın, 9 Mayıs 1920 günlü hükümet programında, kültürle ilgili görüş ve düşünceleri yer alırken dünya haritasındaki birçok ülkenin, kültür politikaları henüz belli değildi.

Kemal Atatürk; 1936'da "*Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültürdür.*"¹ sözüyle, devlet hayatında kültüre öncelik tanıyan inancını -bir anayasa hükmü koyar gibi- ilan ettiği zaman, genç Cumhuriyet, hem çağdaş bir nitelik, hem de yepyeni bir güç kazanıyordu. Çünkü, bir ulusun silahlarından da daha etkili ve saygın gücü kültürüydü ve Atatürk, bu gerçeği çok iyi biliyordu.

Atatürk'ün "ulus" tanımında, "kültür" vazgeçilmez ögedir.

1938 yılında yaptığı bir konuşmada:

"... Bununla birlikte, asıl uğraşmak zorunda olduğumuz şey; analarımızda ve atalarımızda olduğu gibi, yüksek kültürde ve yüksek erdemde dünya birinciliğini tutmaktır."² sözüyle ve 1935 yılındaki: "*Ulusal kültür en yüksekte göz diktiğimiz idealdir.*"³ özdeyişiyle; âdeta Kant'ın akılcılığıyla Fichte'in idealizmini birleştirerek, düşün dünyamızda ulusal bir heyecan fırtınası estirmiş, kültür seferberliğini görkemli boyutlara ulaştırmıştır. Onun, Türk dili ve tarihi üzerindeki en yoğun çalışmaları da bu yıllara rastlamaktadır.

1 *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Prof. Dr. Afet İnan, T. İş Bankası yayını, 4. baskı, 1994.

2 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, cilt: 3, s. 271.

3 *Atatürk'ün Tanım, Telgraf ve Beyannameleri*, cilt: 4, s. 73.



Kültür nedir?

En kısa tanımıyla kültür; “*Bir ulusun hayatıyla ilgili olan her şey*”dir. Çağımızda, bir toplumun yaşayabilmesi için, tüm olanak ve araçları “kültür” deyiimi içinde bütünlükten görüş, ağırlık kazanmıştır. Bu tanım, aslında kültürün en geniş anlamdaki tanımıdır.

Bu yazımızda, kültür deyiimiyle; “*Toplumumuzun tüm moral değerleriyle birlikte, bu değerleri koruyan ve yaşatan her çeşit araç ve organizasyonu*” kastettiğimizi vurgulamak istiyoruz.

Kuşkusuz, örf, âdet ve geleneklerle birlikte, tüm sanat ve düşün varlıkları da bu bütün içinde düşünölmelidir.

Dar anlamda kültür tanımı ise; “bilgi birikimi” sözcükleriyle açıklanabilir.

Atatürk’ün kültür tanımı

Atatürk’ün kültür üzerindeki duyarlılığı herkesçe bilinmektedir.

1934 yılında yaptığı bir konuşmada, bu konuya verdiği önemi şu sözlerle dile getirmektedir:

“*Kültür işleri üzerine, ulusça gönüllerimizin titrediğini bilirsiniz. Bu işlerin başında, Türk tarihini doğru temeller üzerinde kurmak, Türk diline değeri olan genişliği vermek için, candan çalışmakta olduğumu söylemeliyim.*”

Burada, o yılların Türk Tarih Kurumu Başkanı; inançlı ve coşkulu kalemiyle o dönem aydınlarını derinden etkileyen, Hasan Cemil Çambel’in bir anısını aktarmadan geçemeyeceğiz. Çambel diyor ki:

“*Ben, Türk Dil Kurumunda çalışanlar arasında değildim. Fakat o; bu sırada bütün rubuyla hep ‘dil’de yaşadığı için, bana dile ilişkin bir şeyler söylemekten kendini alamadı. Söz gelişi ben:*

“*Efendim, Büyük Frederik: “Racine’in Athalie’sini yazabilmek için Yedi Yıl Savaşları’nı feda ederdim.” diyor. Galiba siz de Türk Dili’nin fethini, Dumlupınar Zaferi kadar yaşamsal görüyorsunuz.*” dedim.

Bilardo masasından bana döndü, istekayı yere dayadı ve gözlerinden saçılan derin bir inançla:

“*Bundan hiç kuşkun olmasın!*” dedi.⁴

4 Makaleler, Hatıralar, Hasan Cemil Çambel, Türk Tarih Kurumu yayını, 1964, s. 56.

1930 yılında Atatürk; kültürü şu tümceyle tanımlıyordu:

“İnsanların yaşantısına ve çalışmalarına egemen olan güç; yaratma ve buluş yeteneğidir.”

1936 yılında, kültür sorunları üzerinde yapılan bir tartışmada:

“Kültür nedir? Kültürün görevi, rolü, amacı ne olmalıdır? Türk kültürçüleri bu görevi nasıl gerçekleştirmelidirler?”

Sorularını sorduktan sonra, Atatürk kültürü şu tarihsel sözlerle tanımlıyordu: *“Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültürdür. Bu sözü burada ayrıca yorumlamaya gerek görmüyorum. Kültür; okumak, anlamak, görebilmek, görebildiğinden anlam çıkarmak, ders almak, düşünmek, zekâyı eğitmek, geliştirmektir. Kültür, insanlık niteliğinde insan olabilmenin temel ögesidir.”*

O yıllarda dil ve kültür sorunlarına olan derin tutkusuyla, Maarif Vekâletinin resmî adının *Kültür Bakanlığı* olarak değiştirilmesini isteyen Atatürk; görülüyor ki, bir yandan kültürü ulusal ve evrensel değerlerin toplamı, bir başka deyişle hem ‘hars’, hem de ‘uygarlık’ olarak yorumlarken; öte yandan, insanoğlunun kendisine özgü nitelik ve yeteneklerine ilişkin bir olgu, bir üstün birikim olarak değerlendirmektedir. Özetle: Atatürk; kültürü, geniş anlamıyla tanımlamış ve yorumlamış olmaktadır.

Hükûmet programlarında kültür

Atatürk'ün başkanlığındaki ilk Bakanlar Kurulunun programında, kültür işleri, “Maarif” başlığı altında ele alınmıştır. Aslında, o dönemin siyaset dilinde *kültür* deyimine hiç rastlanmamaktadır. Dönemin Maarif Vekili (Millî Eğitim Bakanı) Dr. Rıza Nur'un 9 Mayıs 1920 günü Mecliste okuduğu hükûmet programında, kültürle ilişkin şu satırlar dikkati çekmektedir:

“... Halk kitlesinden lügatleri toplayarak, dilizin kamusunu yapmak; bizde rub-u milliyi nemalandıracak asârı tarihiye, edebiye, içtimaiyeyi, erbabına yazdırmak, asârı atıkayı millieyi teşvil ve mubafaza eylemek, garp ve şarkın müellefatı ilmiye ve fenniyesini dilimize tercüme ettirmek...”

Ülkenin, ölüm-kalım savaşına atıldığı, yoksulluğun ve her çeşit dramatik olayın yaşandığı bir dönemde, eski ve ağdalı bir dille yazılmış, bu kısa programda kültür işlerine yer ayrılmış olmasını, yine de övülmeye değer bir çalışma sayıyoruz.

Programsız hükûmetler/amacına varamamış kültür politikaları

İlk hükûmeti izleyen 12 hükûmetten 4'ünün başlı başına bir kültür politikası yoktur. Kültür işleri, bağımsız bir bölüm altında ele alınmamış, yine maarif başlığı altında sunulmuştur.

Atatürk döneminde kültürle ilgili çalışmalar; ilk kez, Celal Bayar başkanlığında kurulan hükûmet programında, ayrı bir bölüm olarak yer almaktadır.

8 Kasım 1937 tarihli bu programda: "*Millî Kültür sistemimizin gelişmesine büyük önem vereceğiz.*" dendiğinden sonra, Atatürk Üniversitesinin kurulacağı bildirilmiş; program şöyle sürdürülmüştür:

"Şef'in işaretleri dairesinde, Doğu Bölgenizde birkaç kültür merkezi kurmaya çalışacağız.

Millî Kültür bakımından büyük önemi olan Şef'in bilim ve kültür merkezi alanında en büyük anıtlarından biri hâlinde daima yükselecek tarih ve dil araştırmalarımıza ve bunlarla ilgili işlere özel bir önem vermeyi sürdüreceğiz."

Atatürk döneminin son hükûmeti olan Bayar hükûmetinin programında ve günümüzden 70 yıl önce vaat edilen doğuda kurulacak kültür merkezlerinin gerçekleşmesinde, ne yazık ki çok geç kalınmıştır.

Temel amaçlar ne olmalıdır?

Atatürkçü bir diyalektikte, kültürümüzün başta gelen niteliği ulusallık olmuştur.

Atatürk'ün "*Ulusal kültür, en yüksekte göz diktiğimiz idealdir*" özdeyişi; kültürümüzün ulusallık niteliğini, vazgeçilmez ilke olarak, her dönemde ön planda tutmuştur.

Ulusal kültür; hiç kuşkusuz, ulusun kendi öz kaynaklarından ve yaşam biçiminden doğup, beslenen kültürdür. Bu nedenle, son dönemlerin gündemindeki Türk-İslam sentezinin, Kemalist diyalektiğin özündeki ulusallıkla bağdaşması olası değildir. Geçmişte uğradığımız ve günümüzün gündeminde yer tutan kültür emperyalizmine karşı direncimizi sürdüreceğiz olan, kuşkusuz ulusal kültürümüzdür.

2. Ulusal kültürümüzün baş ögesi olan Türk dili; büyük önderin Türk ulusuna en kutsal emanetidir. Türk dilini, sanatını ve kültürünü uluslararası

arenada tanıtıp yüceltmek, Atatürk'ün başta gelen ideallerinden biri olmuştur. Ulusal kültürümüzün, evrensel boyutlar kazanması, laik bir ortamda gelişip, hümanist değerlere ulaşması gerekir. Bilimin ışığından yoksun tarihçilerin dogmalarıyla, insanlığı gerçek mutluluğa eriştirecek dünya barışını yaratmak, elbette mümkün olamayacaktır.

3. Ulusal kültür ve sanat değerlerimiz; geniş kapsamlı bir çeviri ve yayın hareketiyle, hem kendi halkımıza, hem de tüm dünya ülkelerine sunulmalı ve tanıtılmalıdır.

Ulusal kültür değerlerimizi, milletlerarası alanda tanıtıp, kabul ettirerek onları evrenselleştirmek, Atatürk'ün her fırsatta duyurduğu hedeflerden biridir. 1932 yılında yaptığı bir konuşmada:

“Asıl uğraşmak zorunda olduğumuz şey; yüksek kültürde ve yüksek erdemde dünya birinciliğini tutmaktır.” diyerek, kültür politikalarımızın en yüksek hedefini göstermiştir.

Atatürk; yüksek bir saygınlığın, ancak yüksek bir kültürle sağlanacağına inanmış ve savunmuştur.

Onun deyimiyle *“Birinci sıradaki kültür; tüm insanlığın değerine inandığı, sevip benimsediği kültür”* demektir. Bu ise, kültürün evrenselliğidir.

Atatürkçü kültür politikasında, ulusal değerlere sahip çıkmak ne kadar vazgeçilmez ise; uluslararası değerleri benimsemek de o kadar doğaldır. İnsanlığın yüce değerlerinden yararlanmak, evrenselliğin başlıca koşuludur. Kaldı ki, hiçbir ulus; kendi ulusal değerlerinden başkalarını yararlandırmama hakkına sahip değildir. Çünkü, insanoğlunun yarattığı kültür, sanat ve bilim yapıtları tüm insanlığın ortak malıdır. Bu düşünce, “Dünya Barışı”na doğru atılmış yapıcı bir adımdır.

Atatürkçü kültürün felsefesi; Yunus'u sevmemize, Beethoven'den zevk almamıza engel değildir. Tıpkı bunun gibi, Karacaoğlan, Dadaloğlu, ya da Pir Sultan'la bir senfoni yaratmak, ulusal değerlerimizi tüm dünyaya sevdirmenin bir başka akılcı yolu olacaktır.

4. Siyasal iktidarlar, parti tercihlerine göre değil, ulusal ve evrensel ilkelere dayalı kültür politikaları oluşturmalı ve uygulamalıdır.

Hükûmetlerin kültür programları düzenlenir, uygulayıcı kadrolar atanır-

ken; siyasal otorite dışında, yansız ve bağımsız bilim ve kültür kuruluşlarının görüşleri ve tercihleri de dikkate alınmalıdır.

Sonuç

Görüldüğü gibi; günümüzden 75 yıl kadar önce, Atatürk'ün her fırsatta açıkladığı, ulusal kültür politikalarımızın temel ilkeleri, bugün de geçerliliğini korumaktadır.

Ulusal kültürümüzü, uluslararası arenaya ulaştırıp onu tüm insanlığa mal etmek ise, modern dünyanın kültür, sanat ve bilim kaynaklarıyla yakın bir iletişim kurmayı gerektirmektedir. Konu, her şeyden önce bir devlet sorunu olduğu kadar, bir bilinç, yoğun bir iletişim, uygar bir irade sorunudur. Zira, değerli bir bilim ve kültür adamımızın, Prof. Dr. Suat Sinanoğlu'nun söylemiyle: *“Dogmacı zibin yapısını ortadan kaldırmayı, Atatürk devrimlerinin paha biçilmez değerini görüp, onu yorumlamayı başaracak tek güç, hümanist düşüncedir.”*

“Evrensel”e açılmayan, yeni boyutlar kazanamayan statik bir kültürün, zaman içindeki etkinliğini ve zenginliğini yitirmeye mahkûm olduğu unutulmamalıdır.

Yüce Atatürk'ün deyişiyle: *“Yüksek kültürde dünya birinciliğini tutmalıyız.”* parolası; hem devlet adamlarının, hem uygulayıcıların, hem de bilim, kültür ve düşün adamlarımızın, titizlikle koruyacakları değişmez ilke olmalıdır.